

„MI VAGYUNK 56“

BADUR

Foundation

independent
theater

Erasmus+

„MI VAGYUNK '56!”

- történelmi emlékezet az utcán -

ESETTANULMÁNY

A jelen esettanulmány létrehozására a [Badur Alapítvány](#) és az [Erasmus +](#) program adott lehetőséget támogatásukkal, melyet ezúton is köszönünk.

@ [Független Színház Magyarország](#) 2022,
Budapest, Magyarország

Borítóterv: Vilmos Horváth
Tördelés: Csaba Komáromi

TARTALOM

Bevezető	5
Szakmai előzmények és célkitűzések	6
Történelmi háttér: '56-os Roma hősök	9
Színdarab és előadás létrehozása és felvétele	14
Karakterépítés és történetfonás	21
Színházi tréning és próbák	25
Operatív kihívások	28
Főpróbahét, bemutató és videós rögzítés	30
Oktatási módszertanfejlesztés	36
Reflexiók és további lehetőségek	47
Záró gondolatok	49

BEVEZETŐ

Négy művészeti és oktatási területen működő roma színház Budapesten, Rómában, Bukarestben és Sevilleben a városok utcáira helyezte a színházat. Olyan történeteket gyűjtöttünk össze, amelyek rávilágítottak a roma közösségek fontos szerepére városaink múltjában és jelenében. A történetek alapján színdarabokat írtunk és előadásokat készítettünk, amelyeket szabadtéren mutattunk be, illetve kapcsolódó feldolgozó workshopokat valósítottunk meg. Mindezt kortárs roma alkotók és trénerek részvételével, akik nem csak megvalósítói, hanem tervezői is voltak a művészeti és oktatási kezdeményezéseknek.

Ebben az esettanulmányban a magyarországi előadás és workshop hátterét, megvalósulását és eredményeit, tanulságait mutatjuk be, amely reméljük inspirálóan fog hatni más kulturális és oktatási kezdeményezések számára Európa-szerte.

SZAKMAI ELŐZMÉNYEK ÉS CÉLKITŰZÉSEK

A Független Színház Magyarország már korábban is megvalósított kültéri sétaszínházi előadásokat, illetve több előadásában interakcióba vonta be a nézőket – akik ezáltal résztvevőkké is váltak. Számos előadásunk, illetve a 2017 óta futó „Roma hősök” komplex művészeti és oktatási programunk állít fókuszba olyan roma hősokeket, illetve romákat is érintő történeti és társadalmi eseményeket – amelyek kimaradnak a mainstream oktatásból és kultúrából. Fontosnak tartjuk, hogy a roma színházi önreprezentációban aktív hősokeket mutassunk meg, ezáltal megerősítve a roma közösségek tagjait – szerepmelleket kínálva számukra, illetve a többség romákra vonatkozó – sokszor negatív – attitűdjeit is differenciálni tudjuk. Hiszünk benne, hogy a különböző társadalmi csoportok tagjai felismerve egymásban közös értékeket és hasonlóságokat – inkább nyitni tudnak egymás felé, és a társadalmi inklúzió irányába mozdulnak el – mint akkor, ha csak a különbségekre hívjuk fel a figyelmet. Számos színházi előadásokhoz kapcsolódó oktatási módszertant dolgoztunk ki, illetve terjesztettünk el nemzetközi szinten, amelyekhez kapcsolódóan roma és nem roma kortárs trénekek facilitálásával workshopokat valósítottunk meg. Workshopjainkon eltérő szempontok, értékek, hősokek és dilemmák közvetítésével arra sarkalljuk a résztvevőket – főleg diákokat, hogy ők maguk alkossanak véleményt a felvetett kérdésekben meghallgatva egymást, illetve a workshopok során felmerülő tényeket és szempontokat az adott téma kapcsán. Soha nem közvetítünk direkt ideológiát, illetve értékítéletet. A drámai hősokek kapcsán az aktív állampolgárságra, a döntés és felelősségvállalás fontosságára hívjuk fel a figyelmet, illetve arra, hogy saját történeteik és értékeik megosztásával, kreatív feldolgozásával és megmutatásával ők maguk is hatást tudnak gyakorolni közös világunkra.

Az '56-os roma hősök utcaszínházi interaktív feldolgozásának előzménye egy rövid utcai performansz volt, amelyet 2020 februárjában Szegedi Tamás, Sallai Kíra és Marton András adtak elő az akkori nemzetközi erasmusos találkozónk keretében – melyben ugyanazok a szervezetek vettek részt, amelyek a jelen írás keretétől szolgáló projektben a partnereink. A kortárs trénerek interaktív túlélőjáték keretében idézték meg a forradalom egyik valós eseményét, eredeti utcai helyszínén, a Corvin-köz környékén, Budapest VIII. kerületében (Józsefvárosban).

A nézők, valamint a szereplő fiatalok pozitív visszajelzései, élményei alapján folytatódott a munka, 2020 őszén az 1956-os forradalom néhány szereplőjét idézték meg a Roma sajtóközpont szakmai-, valamint a budapesti Goethe Intézet anyagi támogatásával, egy rövid [videó](#) formájában.

Ennek a kezdeményezésnek az alapján indult el későbbi projektünk, melynek keretében a „Mi vagyunk '56” is megvalósult.

Színházunk „Mi vagyunk '56” programja által az alábbi célokat rögzítettük:

- kortárs roma és nem roma alkotók fejlesztése azzal a céllal, hogy képesekké váljanak a kooperatív alkotói folyamatokban való részvételre, illetve azok facilitálására;
- '56-os roma hősök történeteiből színdarab és interaktív kultéri előadás létrehozása, hogy ezáltal:
  - biztosítsuk a roma forradalmárok történeti emlékezetét – ezáltal megerősítve a roma fiatalokat, illetve formálva a többségi fiatalok romákra vonatkozó képét;
  - innovatív színházi formát hozzunk létre;
  - a történelemoktatás élményszerű verziójára nyújtunk lehetőséget;

- kortárs roma és nem roma trénerok fejlesztése és bevonása az előadáshoz kapcsolódó módszertan kialakításába, workshopok megtartásába, a facilitátori eszköztárak fejlesztése érdekében;
- a megvalósuló workshopok hozzájáruljanak az előadáshoz kapcsolódó célok elmélyítéséhez, illetve a résztvevők tudatosabbá váljanak saját társadalmi szerepvállalásuk lehetőségei és irányai, illetve a közösségi kreatív munka lehetőségei kapcsán – mindkét téren saját élmények révén;
- a zárt intézményekben történő kulturális és oktatási programok alternatívájaként felmutatni kültéri lehetőségeket;
- inspirálni más kezdeményezéseket, hogy a fenti célok irányában ők is lépéseket tegyenek.

TÖRTÉNELMI HÁTTÉR: '56-OS ROMA HŐSÖK

A Független Színház Magyarország „Mi vagyunk '56” c. színdarabjában és előadásában 1956 őszén, Magyarország népének a sztálinista terror elleni forradalmát és a szovjet megszállás ellen folytatott szabadságharcát vettük górcső alá, mely a 20. századi magyar történelem egyik legmeghatározóbb történelmi eseménye volt.

Budapesti egyetemista diákok békés tüntetésével kezdődtek az események 1956. október 23-án. A kommunista pártvezetés sortűzetet bocsátott a tüntetőkre, ez felbőszítette a tömeget, így a tüntetők még aznap éjjel fegyvert ragadtak

A tömeg 1956. október 30-án elfoglalta a kommunista pártházat, ez a kormány bukásához, a szovjet csapatok visszavonulásához, a többpártrendszer visszaállításához és az ország demokratikus átalakulásának megkezdéséhez vezetett.

November első napjaiban az új kormány megkezdte a tárgyalásokat a Szovjetunióval a szovjet csapatok teljes kivonásáról és az ország semlegességéről.

A szovjet politikai vezetés a kezdeti hajlandóság után meggondolta magát, és miután számíthatott arra, hogy a nyugati nagyhatalmak nem nyújtanak a magyar kormánynak segítséget, november 4-én a szovjet csapatok hadüzenet nélküli háborút indítottak Magyarország ellen. A nagy túlerővel szemben egyedül maradt ország több napon át folytatott forradalma elbukott.

A harcokban a titkosítás alól 1993-ban feloldott adatok szerint közel 200 ezer ember hagyta el az országot, többségük a nyugat felé menekült.

1957 januárjától a forradalom résztvevőit tömegesen börtönözték be, sokukat kivégezték. A brutális megtorlást és a magyar nép elnyomását az ENSZ és a világ közvéleménye egyaránt elítélte.

1989-ig az 1956-os eseményeket a pártállami hatalom ellenforradalomnak bélyegezte, de a rendszerváltozás után megváltozott az események hivatalos értékelése. 1989. október 23. óta, ez a nap kettős nemzeti ünnep Magyarországon: az [1956-os forradalom](#) kitörésének-, valamint a Magyar Köztársaság 1989-es kikiáltásának is a napja.

Egészen a 2010-es évekig nem, vagy csak elvétve volt szó a közbeszédben a roma származású forradalmárok szerepéről. A témát kutató Bernáth Gábor és Kalla Éva a harcokban jelentős szerepet vállaló „cigány alakulat” tagjai mellett, több mint húsz fő olyan roma személyt mutattak be, akik aktív szerepet vállaltak az eseményekben.

A roma forradalmárok számáról pontos adatok nem állnak rendelkezésre. Az elérhető információk szerint azonban a forradalmárok 5-8%-a lehetett roma származású (romungrók és oláh cigányok vegyesen) – amely arány magasabb a romák össztársadalmi arányánál az ötvenes években. Tehát a romák kiemelkedően aktívan vettek részt az 1956-os magyar forradalomban.

A színdarabunk létrehozásában az alábbi valós történelmi személyek története inspirálta a közösségi alkotófolyamatot:

Szabó Ilona (Kócos)

Mindössze 17 éves és négy hónapos terhes volt, amikor barátaival belekeveredett a forradalmi eseményekbe. A fiatal a Corvin köz felkelők között sajtótította el a fegyverhasználatot és néhány nap alatt hat főt irányító parancsnok lett. A roma harcosok közül a Corvin közben párjával, Dilinkó Gáborral voltak csak ketten oláh cigányok. A többi harcos muzsikus cigány volt. 1956. október 28-án a Práter utca végén lelőtték, élettársa Dilinkó Gábor is a Corvin közben harcolt, súlyos sérülésekkel fogták el, s előbb 12, majd 7 évi börtönbüntetésre ítélték, végül 1966-

ban szabadult. A Corvin közben emléktáblát állítottak Szabó Ilona tiszteletére.

Dilinkó Gábor (Bizu)

Apai ágon lókereskedő, anyai ágon szegkovács és muzsikus családban született. Szülei válása és anyja betegsége miatt 1937-ben, 8 évesen állami gondozott lesz, csak a háború után kerül vissza édesanyjához. A Rákospalotai olajútő munkása, amikor megismeri Szabó Ilonát.

A forradalom második napján, október 24-én a kutyasétáltatásból csak a kutyájuk tér haza, várandós élettársa nem. Kócos keresésére indul, majd két nap múlva a Corvin közben találja meg egy hatfős csapat parancsnokaként. Bizsu is csatlakozik a Corvin-közi forradalmárokhöz. A szovjet invázió során Gábor súlyos sebesüléseket szerez. A kórházból elhurcolják majd hét évre elítélik. Az első hónapokban minden héten ájulásig verik. Szabadulása után munkát azonban nem kap. Szánalmából, vagy a kukákból jut élelemhez, mire végül több tucat próbálkozás után takarítóként el tud helyezkedni. A hetvenes években rendeződik az élete, meg is házasodik, ám 1975-ben egy, a járdára felszaladó autóbusz elgázolja. A majd egy évig tartó lábadozás alatt festeni kezd. Munkásságára többen felfigyelnek, kiállításokra viszik a képeit szerte a világban. A rendszerváltás után rehabilitálják, több kitüntetéssel, érdemrenddel ismerik el. Bizsu 2014-ben hunyt el.

Radics József

Míg a Radics családban született öt testvér egyike gépészmérnök, egy másik nyomozó, további kettő élsportoló lett, a legkisebb, József 14 évesen inkább munkába állt. 1956-ban sem több 16-nál, amikor október 25-én csatlakozik a Práter utcai iskolában berendezkedő felkelőkhöz. Őrszolgálatos, majd a kisebb sebesülések ellátását bízzák rá. Az iskola egyik tantermében mintegy 30 ávóost és pártfunkcionár-

riust, lopáson vagy más vétségen ért forradalmárt őriztek. Őrzésüket a parancsnokság nagyon komolyan vette, és meg is gátoltak minden önbíráskodást. November 4-én késő este az egyik Corvin-közi felkelő, Kolozi Mária kézigránáttal akart az iskolában fogvatartott ávósokkal végezni. A gránátokat Papp Jolán, az egészségügyi csoport vezetője csavarta ki a fenyegetőző nő kezéből. Majd arra utasította a szinte még gyerek Józsefet, hogy lője le az asszonyt, ha nem engedelmeskedik, ő lövi le a fiút. Radics végül engedelmeskedett. József a forradalom leverése után a pamutszövőben állt munkába. Amint megindultak a letartóztatások, az öngyilkosságba próbált menekülni, ám édesanyja időben észrevette és megmentette az életét.

1958. március 28-án vitték el, a családja három hónapig semmit sem tudott róla. A vallatás során súlyosan bántalmazták. Az ügyész halálbüntetést kért Józsefre, végül öt év börtönt kapott. 22 évesen, 1962 nyarán szabadult. Hat gyermekének sohasem mesélt '56-os múltjáról. Hosszas betegség után, 2013 júniusában hunyt el.

Kóté Sörös József

Kiskunfélegyházán született 1927-ben. Tízen voltak testvérek. József eredetileg zenész volt, de cigány muzikusok az ötvenes években nem tudtak ebből megélni. József 1953-ban kiváltotta a bádogos és lakatos iparendélyt, alkalomadtán pedig lakodalmakban muzsikált. Kommunista érzelmű lévén belépett a pártba. Megnősült, Monoron neveltek két gyermeküket. A forradalom kitörésekor nyomban csatlakozik a felkelőkhöz. Október 30-án két teherautónyi, a Vöröskereszt által gyűjtött élelmiszerral érkezik Budapestre barátjával, Tót Józseffel együtt. Mindketten a Vajdahunyad utcai felkelőkhöz csatlakoznak. Fegyvert kapnak, beszállnak az utcai küzdelmekbe, és a tömeggel együtt a Köztársaság térre vonulnak. József, a november 4-i szovjet invázió után a fegyveres ellenállásban is részt vett. József, a november 4-i szovjet in-

vázió után a fegyveres ellenállásban is részt vesz, ám még aznap megsebesül a combján, így kénytelen abbahagyni a harcot. Néhány nap múlva Ausztriába menekül. Két hónapig vonatokon muzsikál és koldul. Az amnesztia ígéretére visszatér Magyarországra, ám 1957 júliusában letartóztatják – csakúgy, mint társát, Tóth Józsefet. Kóté Sörös Józsefet első- és másodfokon is halálra ítélték „a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalomban való részvétel” miatt. 1959. február 26-án, harminckét évesen végezték ki.

Hrozova Erzsébet

1938-ban született Budapesten egy cseh édesapa és egy romániai cigány édesanya gyermekeként. Édesanyja korán meghal, az apjuk neveli a gyerekeket. Az általános iskola után a csepeli gépgyárban kezd dolgozni, délutánonként pedig ápolónőnek tanul. Két év után már a Csepel Művek munkaskórházában kisegítő ápolónő, majd 1954-ben leveleznylik a Kaposvári a kórházba. Itt ismerkedik meg későbbi férjével, a szovjet-magyar katonai repülőtéren hadnagyként szolgáló Székhelyi Bélával. 1956 októberében Erzsébet immár diplomás ápolónőként újra Pesten, a Baross utcai nőgyógyászati klinikán dolgozik. Férjével a Víg utcai csoporthoz csatlakoznak. Szükség esetén ellátja a sebesülteket, ha kell, fegyvert is fog. Férjével két boltot is kinyitnak, a klinikáról szerzett autóval hordják a forradalmároknak az élelmiszert. 1957 júniusában hat hónap bujkálás után tartóztatják le, egy évig tartják vizsgálati fogságban. Vallatás közben súlyosan bántalmazzák. Közértek kirablásával, a Divatcsarnok és egy bank kifosztásával vádolják meg -- a megtorlás a forradalmárokat igyekezett köztörvényes bűnözőknek beállítani. Végül a harcokban való részvétel, a népköztársaság megdöntésére irányuló fegyveres szervezkedés és három rendbeli gyilkossági kísérlet miatt életfogytiglani börtönbüntetésre ítélik. 13 év után, 1970 márciusában szabadul. Ekkor tudja meg, hogy férjét kivégezték. 2013-ban hunyt el.

SZÍNDARAB ÉS ELŐADÁS LÉTREHOZÁSA ÉS FELVÉTELE

Résztevő kortárs alkotók bevonása, operatív előkészítés

2021 júniusában meghívásos pályázatot juttattunk el színházunk munkájában korábban már részt vett roma és nem roma fiataloknak. Mivel holdudvarunkban jelentős számú fiatal elérhető, akik szívesen kapcsolódnak újabb lehetőségekbe, és akikkel kapcsolatban már van együttműködési tapasztalatunk, illetve a kezdeményezés keretében összesen 8 fiatal – 4 kortárs alkotó és 4 kortárs tréner – bevonására volt lehetőség – ezért döntöttünk amellett, hogy nem nyílt, hanem meghívásos pályázat révén választjuk ki a fiatalokat.

A korai felhívásra – alig egy hónappal a projekt indulása után – azért volt szükség, mert a tervezett időszáv előtt – már a forradalomhoz kapcsolódó nemzeti ünnepen (október 23.) be kívántuk mutatni az előadást. Úgy gondoltuk ugyanis, hogy az aktualitás több nézőt tud majd vonzani az előadásra.

A felhívásra 8 fiatal jelentkezett, akik közül ötöt be is vontunk a nyáron kezdődő intenzív próbamunkába. Közülük négyen színészként vettek részt, egy fő pedig rendezőasszisztensként kapcsolódott. A képzés és tervezés előrehaladása során felmerült, hogy szükség lesz még technikusra, kellékesre, öltöztetőre, statisztákra – így további három fő került bevonásra már az ősz során.

Az író-producer (Balogh Rodrigó), a dramaturg (Illés Márton) és a rendező (Szegedi Tamás András) személye már a program kezdetén egyértelmű volt, mivel ők a koncepció kialakításában is részt vettek, illetve meghatározó munkatársak a színház tehetséggondozó színházi programjaiban.

A 11 fős stábból összesen 7-en voltak 30 évnél fiatalabbak, 3-an nők, és 7-en roma származásúak.

2021. augusztus 23-án elkezdtük a két hónapon át tartó, mindösszesen 26 alkalomból álló műhelymunkát.

A bemutató előadásig közösen előre rögzítettük valamennyi próba-alkalom dátumát, ami azért volt fontos, mivel kevés idő állt rendelkezésünkre, és a résztvevőknek eltérő elfoglaltságaik voltak, így az időpontok egyeztetését nem bízhattuk a véletlenre, mivel ez vagy a bemutató csúszását, vagy valamely alkotó kiesését vonhatta volna magával a későbbiekben.

Az előadást a forradalmi tevékenységek egyik központjában (Corvin-köz, Práter utca környéke) terveztük megvalósítani, így ennek közelében kerestünk próbahelyet a beltéri előkészítő képzések számára. A Transzit közösségi terében (Práter utca 63.) került sor a képzés és alkotófolyamat elindítására.

Műhelymunka és képzés

A képzés első fázisában két fő fókuszunk volt. Egyrészt – mivel kültéri interaktív előadást kívántunk létrehozni – fontos volt, hogy a színészek számára ne jelentsen nehézséget a nézőkkel való interakcióba lépés, illetve könnyen rá tudják őket venni az előadás eltérő aktivitásaiba való bevonódásra. A nézőket forradalmári szerepkörbe kívántuk helyezni, akik saját maguk is aktívan részt vesznek a forradalmi tevékenységekben. Másrészt a színdarab létrehozása volt a cél, melyet kooperatív módon, a meglévő történelmi és forradalmárookra vonatkozó információkra, valamint az alkotók ötleteire és improvizációira alapozva kívántunk létrehozni.

Interaktív színházi gyakorlatok

Mivel az volt a célunk, hogy a négy főszereplő határozza meg a nézők számára, hogy mikor, milyen tevékenységekben vegyenek részt az

előadás alatt, fontos, volt, hogy olyan – akár verbalitás nélküli- technikákat sajátítsanak el a főszereplők, melyek segítik a nézőket abban, hogy ők maguk is aktívan bekapcsolódjanak az előadás egyes részeibe.

Az első ilyen jellegű gyakorlatban az író-producer felállt a körbe helyezett székekről, két kezével jelzett mindenkinek, hogy álljanak fel ők is, anélkül, hogy megszólalt volna. Mindenki felállt. Megköszönte, majd leültette a jelenlévőket és megkérdezte „miért” álltak fel. Összeszedtük a válaszokat:

- a felállítón volt a fókusz, rá irányult a figyelem, ő irányított/motivált, nem volt kérdés, hogy követni kell;
- tisztelet a felállító irányába, példamutatás és csoportszellem követése;
- a játék szabályának elfogadása, melyhez csatlakozni kívánt;
- a tekintet is fontos eszköz volt;
- tekintélyt parancsoló, mégis tisztelettel volt az intés gesztusának alkalmazása, ez meghatározott egy bizalmi viszonyt, amit szívesen követtek a résztvevők;
- feladatmegoldási vágy (ambíció) a résztvevők részéről.

A fenti gyakorlat szempontjait, eszközeit már a kortárs alkotók is alkalmazhatták a következő „Gyufakérő gyakorlat” során, melyet a rendező facilitált.

A gyakorlat lényege: egyenként menjenek ki a színészek az utcára, legyen egy telefon a fülük mellett, mintha beszélnének valakivel, ne szólaljanak meg, érijék el, hogy meggyújtsák a járókelők a cigarettájukat. Erre 5 perc/fő állt rendelkezésükre.

Valamennyi szereplő 5 percen belül megoldotta a feladatot, többen kellemetlenül érezték magukat, hogy telefonálás közben interakcióba

kerülnek idegenekkel, ráadásul kérniük kell öngyújtót, többen a szemükkel, pislantással, jelezték, hogy „köszönik” a kedvességét. Volt, aki tapogatta a zsebét, keresgélt öngyújtót, mire a szembejövő megszánta, emiatt kapott tüzet. Ketten állították, hogy a telefonálás nehezítette a dolgukat.

A gyakorlat megbeszélése során felmerült az „Azt akarom, hogy...” attitűd fontossága, ami annyit tesz, hogy „ha a színész akar valamit, akkor annak úgy is kell történnie”. Ez azért fontos, mert a bemutató előadás során is kell, hogy majd alkalmazzák ezt az attitűdöt, vagy ehhez hasonló a technikákat a nézők körében.

Még egy, a rendezőasszisztens által facilitált gyakorlatról érdemes említést tenni, mely hasonló az előbbihez, csak kicsit összetettebb.

A főszereplők egyenként sétálnak az utcán, tartsanak a kezükben néhány nagy füzetet, vagy mappát, mintha irodai munkába sietnének. Érdemes enyhe sietséget imitálni. Véletlenül essen le a kezükben lévő füzetek, vagy mappák közül az egyik (vagy mindegyik) egy járókelő elé vagy mellé. Verbalitás nélkül éri el, hogy az emberek felvegyék nekik a leesett tárgyat, mivel a gyakorlat megvalósítóinak „tele van a kezük” és nem tudnak lehajolni érte.

A gyakorlat megvalósításának helyszíne a nyílt utca, a megvalósítás idejét tekintve két perc/fő állt rendelkezésre. Az előző gyakorlat végén meghatározott attitűd („Azt akarom, hogy...”) tökéletesen reprezentálta a gyakorlat sikerét, vagy kudarcát. Csak annak a szereplőnek nem sikerült, aki eleve kétségekkel ment ki az utcára. A lezáró beszélgetés során fontos volt a kudarcot vallott szereplőt megerősíteni, illetve jelezni a számára, hogy ez csupán egy gyakorlat, ugyanakkor az eset önvizsgálatra érdemes helyzetet teremtett.

Szereposztás, karakterépítés, történetalkotás

A hagyományos színházi munkában a rendező dönt arról, hogy melyik színész melyik szerepet játszhatja el, ami sokszor kényszerként hat a színészekre, sőt, akár hosszabb távon beskatulyázza őket. A karakterek jellemzőit, hátterét, az ezekhez kapcsolódó koncepciókat is jórészt a rendező határozza meg, ami még jobban meggátolja, hogy a színész autonóm alkotótársként saját maga is formálhassa az általa megformálandó karaktert, ezáltal közelebb érezze magához. A színdarabok általában előre megírt művek, amelyek alakítására főként a rendezőnek, dramaturgnak van csupán módja, a színészeknek legfeljebb kisebb részekre van ráhatása. Ezekkel a hagyományos, hierarchikus koncepciókkal szakítani kívántunk a műhelymunka során. A színészetet nem végrehajtónak, hanem egyenrangú alkotótársnak, partnernek tekintettük. Ezzel egyrészt a szereplők holisztikus alkotói készségeinek és attitűdjeinek fejlesztése volt a célunk, másrészt az, hogy inkább magukénak érezzék a létrejött alkotást, harmadrészt pedig hiszünk benne, hogy a kooperatív alkotói folyamat sokkal izgalmasabb, sokszínűbb és hitelesebb produktumot tud létrehozni, mintha csak egy írói/rendezői víziót követne egy teljes alkotói csoport.

Ebből adódóan nem kész színdarabbal, kiosztott szerepekkel, pontosan felrajzolt karakterekkel érkeztünk az alkotócsoportba, hanem csak a korábbi részben jelzett négy forradalmárra vonatkozó leírást (Biszu kivételével) vittük a fiatalokhoz. A négy fő személyt az alábbi szempontok mentén választottuk ki a tucatnyi roma forradalmár közül, akikről rendelkezésre álltak információink. Célunk volt, hogy minél sokszínűbb roma embereket mutassunk meg, ezáltal felhívva a figyelmet a cigányság sokszínűségére. Nőket és férfiakat, fővárosiakat és vidékieket, tanultakat és tanulatlanokat, romungrókat és oláh cigányokat, eltérő szakmák képviselőit (pl.: ápolónő, zenész), akiknek a forradalomban való részvételük motivációi, világnézetük és értékeik

is vélhetően nagyban különbözhetnek egymástól. Továbbá úgy véltük, hogy az eltérő személyes hátterek és vélemények megjelenítése sokkal differenciáltabban képes bemutatni a forradalom élményét, annak izgalmával, kaotikusságával, örömeivel és veszteségeivel.

„Szereposztás”

A próba terében kihelyeztük a négy fő szereplő jellemrajzát E/1-ben, ezeket elolvasva a színészek kiválasztották, hogy ki lesz az, akivel dolgozni fognak a későbbiekben. Bármely női, vagy férfi szerepkört el tudta volna látni bármely női, vagy férfi színész, így a választás lehetőségét a színészek kezébe adta a rendező. A színészek szerepválasztását tiszteletben tartotta valamennyi közreműködő.

Így Nemcsók Nóra, Hrozova Erzsébet személyével akart foglalkozni, akit „Zsike” névre keresztelt.

Farkas Ramóna, Szabó Ilonából formált karaktert, akit „Mária” néven hívtak az előadásban.

Varga Norbert, Radics Józsefet választotta, aki alapján létrejövő szereplő a későbbiekben „Kölyök” névre hallgatott, illetve Varga Dávid, Kótya Sörös Józsefet keresztelte- muzsikus múltja okán- „Vonó” névre.

Miért volt szükség az átnevezésre?

A színdarab négy központi személyiség történetéből inspirálódott, ugyanakkor a róluk vonatkozó hiányos információk miatt a későbbiekben fontos volt a karakterük, történetük fikciós kiegészítése. Történetükből inspirálódtak a művészek, de a személyiségek, helyszínek, időpontok, tények keveredtek a későbbiekben, így történethamisítás lett volna, ha az eredeti, valós neveket használjuk a darabban.

Ezen túlmenően a történetünk 1956. október utolsó -, illetve november első napjaiban játszódik - a két időszak összevonása fontos volt, mert

míg október végén még a magyar kommunista erőkkel szemben harcoltak a forradalmárok (és pl. Szabó Ilona is ekkor hunyt el) a többség a szovjet csapatok betörését követően tette le a fegyvert. A karakterek közül többen a valóságban vélhetően nem is találkoztak egymással soha.

KARAKTERÉPÍTÉS ÉS TÖRTÉNETFONÁS

Ezt követően kezdetét vette a szerepértelmezés hosszú folyamata, elmélyülés a múltbéli történelmi helyzetekben, történesekben, valamint a kiválasztott személyiségek történeteiben. Ezen túlmenően a megformált alakok történeteinek kiegészítése is fontos feladattá vált a korábban jelzett okok miatt.

A karakterekre vonatkozó rövid információk mellett az alkotócsoport tagjainak átadtuk az '56-os forradalomról, illetve a romák helyzetéről vonatkozó alapvető információkat, illetve egy-egy olyan konkrét történetet, amely a karakterlapokon túlmenően fennmaradt egy-egy személyre vonatkozóan – és amely történetnek esetleg jelentősége lehet a színdarab kialakítása során.

Az objektív információk átadása után az alkotócsoport tagjai már megfelelő háttértudással rendelkeztek a korról, illetve az általuk választott személyekről, hogy hitelesen tudjanak mélyebbre ásni az immáron fikcióssá váló karakterekben, illetve fikciós szálakat tudjanak behozni a történetbe.

Első lépésben valamennyi szereplő a kiválasztott személyiség kapcsán az alábbi kérdésekre adott válaszokat, illetve egymásnak is feltettek tisztázó kérdéseket.

- Milyen osztályhelyzeted van, mi a viszonyod cigány, magyar identitáshoz?
- Milyen sérelmeid vannak, miért akarod megdönteni a rendszert, mi a bajod vele?
- Mennyiben látod át a reális történelmi helyzetet, vagy inkább a zsigeri düh működtet?
- Mi az, amit veszíthetsz a forradalomban való részvétellel, illetve azzal, hogy nem teszed le a fegyvert? Mit nyersz azzal, ha leteszed a fegyvert?

A fenti alapvető kérdések mentén kapott válaszok a történésekhez való kapcsolódást, illetve a karakterek egymástól eltérő háttérének, motivációinak, jellemrajzának elmélyítését szolgálta. Ezek mellett a kérdések mellett még számos másik felmerült, illetve a fiatalok egymásnak feltett kérdéseivel és azokra adott válaszokkal még inkább részleteiben felrajzolták az általuk alakított karaktereket.

Fontossá válhatott például a Kócos személyiségéből inspirálódott Mária kapcsán, hogy hogyan ismerkedhetett meg a párjával, akinek gyermekét a szíve alatt hordva, kutyáját hátrahagyva csatlakozott a forradalomhoz.

Kócos háttértörténete a személyiségformálás szempontjából roppant hiányosnak bizonyult, kiegészítésre szorult, melyet a már elkezdett színházi műhelymunka ideje alatt az ő személye által inspirált karakter háttérét az őt alakító szereplővel közösen újragondoltunk az alábbiak szerint:

Mária a gyárban ismerkedett meg a párjával. Kezdetben szemeztek, majd több alkalommal szexuális együttlétre is sor került. Miután kiderült szülei számára, hogy várandós és ezt megmondta neki, elkezdte kerülni. A szülei válaszút elé állították, vagy férjhez megy hozzá, vagy el kell hagyja a szülői házat, mivel ők nem tudnak etetni még egy éhes száját.

Bekönyörögte magát párjához, aki vonakodva ugyan, de beengedte az otthonába, ugyanakkor mindvégig érezte, hogy nem kívánt vendég.

A férfi esténként inni járt és más hölgyek társaságát kereste. Nappal aludt, pihent, dolgozni sem járt, apró-cseprő dolgokkal kereskedett, nem érdekelte, hogy Mária robotol a gyárban. Október 24-én, délután hazament a fárasztó munkából és egy nőt talált a férjével az ágyukban. Üvölteni kez-

dett, mire a férfi neki esett és többször csúnyán a falba verte a fejét. Korábban is megverte, de ennyire vehemensen még nem támadt rá. Megragadta a kutyát és kirohant a lakásból, le az utcára. Egy órán belül a forradalmárok körében egy, az ÁVH-sok ellen folytatott tűzharcban találta magát. Megmutatták neki, hogy töltsön fegyvert, miként célozzon és lőjön. Pillanatokon belül megtanulta. Négy halottat hagyott magad mögött ebben a tűzharcban. Egy meglőtt forradalmárt mentve kiugrott a menedékből és erején felül bevonszolta a barikád mögé. A többiek félelemmel vegyes tisztelettel néztek rá.

A fentihez hasonló fikciós részleteknek nem kellett a későbbiekben feltétlenül megjelennie az előadásban, ugyanakkor inspirációt biztosított a Máriát és a párját alakító színészeknek, amikor a férfi megtalálta a forradalmárok között egy jelenetben, és haza akarta hívni a várandós nőt, aki elzárkózott ettől. A végleges szövegben a családon belüli erőszak és a megcsalás nem jelent meg egyértelműen – mivel az író és a dramaturg végül úgy döntött, hogy ez túl negatív megítélést okozna, és erősíthetné az előítéletes, sztereotíp attitűdöket, ugyanakkor a színészek belső szerepépítését segítette a háttérben lévő történetek, szándékok, érzelmek ismerete a karaktereikhez kapcsolódóan.

A történelmi tények, a valós személyek megismerése és a karakterek fikciós felépítése után sor kerülhetett improvizatív jelenetek létrehozására. Néhány jelenet a kiemelt tények mentén (pl. Kótya Sörös élelmiszerszállítmányt hozott Monorról Budapestre, Radics Józsefnek le kellett lőnie egy önbíráskodó asszonyt, ezt követően kiábrándult a forradalomból; Kócos parancsnokként harcolt, majd végül meghalt harc közben, Hrozova Erzsébet ápolónőként is szerepet vállalt a forradalomban) mások a karakterépítés során felvetett fikciók alapján (pl.: Mária után jön a párja, hogy menjen haza vele) kerültek meghatározásra.

Más jelenetek szerepe elsősorban az volt, hogy szerepbe helyezze a nézőket, forradalom-élményt biztosítson a számukra, illetve szembesítse őket a felmerülő dilemmákkal (pl.: élelmiszerszállító és fegyveres csapatok felállítása; arról való beszélgetés, ki mit vár a forradalomtól, harcokban való részvétel; Mária halála után közösségi döntés, letegyük-e a fegyvert?). A jelenetek kapcsán csupán az került rögzítésre, hogy honnan-hova kell eljutni, mi a jelenet egy-két mondatos története. Ezután minden jelenethez kapcsolódóan több improvizációs próbára került sor, amelyek audiovizuális felvételre kerültek. Az improvizációs felvételek alapján írta meg az író a szöveggönyvet, amit a dramaturg és a rendező még kiegészített. A szöveggönyv végleges formában azonban a próbák során rögzült.

SZÍNHÁZI TRÉNING ÉS PRÓBÁK

A műhelymunka valamennyi alkalmára jellemző volt, hogy minden esetben nyitókörrrel kezdődött. Mindenki elmondta, hogy milyen érzésekkel, gondolatokkal érkezett a próbára. A próba végén, a zárókör során a „mit viszel haza”, illetve „milyen érzésekkel, gondolatokkal távozol” kérdésekre adtak választ a közreműködők. A fenti kérdésekre adott válaszok nagyban hozzájárultak a szakmai munka sikeréhez. Egyfelől erősítette a bizalmat a csapat tagjai között, minden a munkához kapcsolódó személyes jellegű téma megbeszélésre kerülhetett, másfelől a művészek érezhették, hogy biztonságos térben vannak és nem pusztán megvalósítóként vannak jelen a műhelymunkában, hanem aktív alakítói is annak. Az alkotókkal történt follow-up beszélgetés során többen kiemelték, hogy más próbafolyamatokkal ellentétben a nyitó-, és zárókör sokat segített a kooperativitás megvalósulásában.

A próbák során minden esetben 20-30 percben fizikai erőnléti gyakorlatokra, illetve művészi beszéd és légzés gyakorlatokra került sor.

A mozgásos gyakorlatok során az előadás lehetséges mozdulatsorainak kialakítására is sor került, valamint az előadásban is látható fizikai kontaktokra a szereplők között.

Beszéd-, és légzésgyakorlatokra elsősorban azért volt szükség, mert a szabadtéri színészi játékhoz, erőteljesebb hangra, ebből adódóan tudatosabb légzésre és hangképzésre volt szükség. A kifejező beszéd és az ehhez szükséges helyes légzés elengedhetetlen volt az előadás érthetősége szempontjából.

A műhelymunka második fázisában rendelkező, valamint emlékpróbák valósultak meg. A rendelkező próbán a rendező kialakította a színészekkel az előadás tartalmi és formai vázát. Az emlékpróbákon pedig a már

kialakításra került váz került pontosításra, finomhangolásra. A korábban már elkészült színdarab próbái során a szereplők lemodellezték jelenetről-jelenetre az előadás szituációit. A beltéri próbák jó idő (nem esős, illetve különösen hideg) esetén, szabadtéren is folytatódtak.

A szereplők által kialakításra került helyzetek pontosítását és részletes kidolgozását a rendező a kezdeti időszakban leállásokkal, gyakori megbeszélésekkel, a későbbiek során több jelenet egyben történő megtekintése után történő reflexió révén fejlesztette.

Minden, a próbák során bemutatott jelenet, vagy jelenetsor alapos megbeszélésre került valamennyi közreműködővel, mely során a rendező rögzítette a fejlesztendő pontokat és támpontot adott az adott szituációk megközelítési-, valamint megmutatásának lehetséges módjaira vonatkozóan.

A próbák első fele minden esetben zárt térben történt, a második fele pedig a próbahellyel szemben lévő köztéren valósult meg, ahol lehetőség adódott a jelenetek modellezésére.

Az emléképróbák során a rendező folyamatosan építette be a színészek játékába a kellékeket, valamint a helyzetek modellezéséhez szükséges jelmezeket, vagy azokkal egyenértékű ruházatokat. Szintén az emléképróbák során, de még a főpróbahét előtt jelent meg a csapatban az előadás hangbejátszásait összeállító munkatárs, aki az előadás során indította a hangbejátszásokat. A rendező koncepciója az volt, hogy egy időutazásra invitálja a közönséget, ehhez a jelenből a múltba visszatekintő zenéket, illetve rádiós híreket, zenei bejátszásokat válogatott eltérő korokból, melyek foszlányokban jutottak el ugyan a nézőkhöz, összességében pontosan lehetett tudni, hogy a jelenből megyünk vissza a múltba. Az előadás végén hasonló összeállítást hallhatott a néző, csak a hangok ezúttal a múltból a jelenbe vezették a nézőket. Ez azért is fontos koncepcionális megközelítés, mert a közreműködők nem kívánták

reprodukálni az '50-es éveket, hiszen számos, a napjainkban jelen lévő utcakép (táblák, cégérek, épületek modernitása) egészen másként néz ki, mint akkor. Felvállaltan a jelenkorban élő emberek utaztak vissza az időben és elevenítettek fel forradalmi helyzeteket. A hangos munkatársal párhuzamosan az emlékpróbák végén a csapat két fő statisztával, díszletkészítővel és kellékessel is bővült, akik jelenlétükkel, aktivitásukkal segítették a színészek munkáját.

A bemutató előadást megelőzően két héttel pontosan lehetett tudni, hogy milyen kellékekre, jelmezekre lesz szükség és azokat honnan fogjuk beszerezni.

Az előadás plakátja a főpróbahetet megelőzően elkészült, mely sokat segített az előadás hatékonyabb kommunikációjában.

OPERATÍV KIHÍVÁSOK

Színházunk munkatársai két hónappal a bemutató előadás előtt vették a kapcsolatot az illetékes hatóságokkal annak érdekében, hogy a bemutató előadás zavartalanul, a szükséges engedélyekkel a birtokunkban valósulhasson meg a történelmi események helyszínéül szolgáló 8. kerületi közterületeken. Erre azért volt szükség, mert több utca lezárását kértük a tervezett pirotechnikai (füstgránát, csattanó gránát) eszközök használata miatt, valamint a színészek és nézők biztonsága okán.

A hatóságok elismerték ugyan az esemény fontosságát, azonban az utcák lezárását forgalomtechnikai okokra hivatkozva megtagadták.

Mivel a biztonságos helyszín megteremtése a nyílt utcán ugyanolyan alapvetés, mint egy zárt színházi térben, úgy döntöttünk keresünk egy másik helyszínt, ami megfelel az elképzeléseinknek.

Így találtuk meg a Bakelit MultiArt Center területét, mely egy külvárosinak mondható ipari telep, a területén számtalan ipari műhellyel. A közelben található az a fegyvergyár, ahonnan egykor a felkelők puskákhoz, gránátokhoz és pisztolyokhoz jutottak. Ideális helyszín, mivel zártak az utcák és csekély az autós forgalom, ami hétvégén gyakorlatilag nullára redukálódik. Az épületek hasonlóan leromlott állapotban voltak, mint az '50-es években. Ezen túlmenően a kulturális intézmény biztosította a nézők várótermét, forró teáztatását, mosdók használatának lehetőségét, valamint az előadást követő községtalálkozó helyszínét, illetve a színészek öltözését, kellékek és jelmezek raktározását.

Mivel a játéktér körül nem volt sem gyalogos, sem autós forgalom elvesztettük annak a lehetőségét, hogy bárki, bármikor bekapcsolódhasson az előadásba, emiatt fix, regisztrációval rendelkező nézők vehettek csak részt az előadáson, ugyanakkor azt nyertük, hogy az előa-

dás videós felvétele mind képi, mind hangi tekintetben zavartalanul megtörténhetett.

A tervezett pirotechnikai eszközök közül néhány alkalmazását el kellett engedni, ugyanakkor néhány nem túl költséges, ugyanakkor látványos eszközt tudtunk használni – így néhány füstgránát használatára, valamint a néző-forradalmárok kezébe adható játékpuskák alkalmazására egyaránt sort tudtunk keríteni.

FŐPRÓBAHÉT, BEMUTATÓ ÉS VIDEÓS RÖGZÍTÉS

A bemutató előadás hetében megérkeztek az előadáshoz szükséges jelmezek és kellékek, valamint a teljes főpróbahét ideje alatt rendelkezésre állt egy személygépkocsi, melyet szintén bejátszottunk az előadásba.

A jelmezeket a Magyar Televízió filmgyárából kölcsönöztük, így korabeli ruhákhoz jutottunk hozzá, illetve nem kellett megszámlálhatatlanul sok időt, energiát és még több pénzt szánni a ruházat reprodukálásához azzal, hogy külön jelmeztervezőt, illetve jelmez kivitelezőket vonjunk be a munkába.

A próbanapok menetrendje némiképp változott ezen a héten. Elmaradtak a mozgás, beszéd és légzőgyakorlatok. Eddigre a rendező a már elsajátított technikák gyakorlati alkalmazását kérte a színészektől. Helyettük öltözéssel, sminkeléssel és a kellékek leellenőrzésével (füstgránátok, vérpatronok, fegyverek, stb.) foglalkoztak az alkotók. Eközben a háttér munkások az áramvételezésről, személygépkocsi üzemeltetéséről, a vizuális stáb beállításáról gondoskodott, valamint a hangbejátszásokért felelős munkatárs előkészítette a hordozható, elemmel működő mobil erősítővel felszerelt hangosító készüléket, melyet egy notebook-ról vezérelt.

A gyakorlati előkészítést követően kezdetét vette az összpróba, melyet gyors megbeszélés követett, melynek során a rendező javaslatot tett a fejlesztendő pontokra, majd a próba második felében ismét lejátszották az előadást, amit szintén rendezői kiértékelés követett.

A rendező supervisorra ezen a héten az író-producer volt, aki több alkalommal is megtekintette a főpróba hét próba alkalmait és írásos visszajelzést adott a rendező számára, hogy milyen pontokon lenne érdemes egyértelműsíteni a tartalmat és formanyelvet. Az írásos visszajelzéseket kizárólag a rendezővel osztotta meg, aki annyi információt adott tovább a közreműködők számára amennyit hasznosnak tartott.

A főpróbahét harmadik napjától már közönség előtt játszottuk az előadást, ennek elsősorban az volt az oka, hogy számos jelenetet, ami nézői interaktivitást igényelt csak így tudtunk begyakorolni és kiértékelni a színészi, valamint nézői reakciókat.

Az előadás videós dokumentációjával megbízott munkatárs, aki kreatív tervezőként, operatőrként, vágóként vett részt a munkafolyamatban a főpróba héten négy alkalommal vett részt a próbákon.

Az első alkalommal megtekintette a helyszínt, ahová az előadást tervezte a rendező, javaslatot tett új helyszín kialakítására annak függvényében, hogy a bemutató előadás játszási időpontjában milyenek lesznek a várható fényviszonyok. Ezen az alkalmon a producerrel közösen jelmezben fotózták a szereplőket, hogy a kommunikációs munkatársnak legyenek vizuális anyagai az előadás népszerűsítéséhez.

A videós munkatárs a főpróba héten 3 alkalommal próbafelvételeket készített, melyeket megvágva eljuttatott a rendezőhöz és a producerhez mutatva, hogy milyen lehet az előadás videós dokumentációjának világa.

A videós munkához három alkalommal kameraman is csatlakozott, így több kameraállásból is lehetett vágni a próbafelvételeket.

A bemutató napján az operatőr és kameraman kiegészült hangmérnökkel, aki a már elkészült próbafelvételek alapján tudta, hogy mely szereplőt, vagy jelenetet miként lehet felvenni, hogy a kreatív elképzelések érvényesülhessenek.

A bemutató előadás napján három fókuszjelenet került felvételre, melyekről feltételeztük, hogy a későbbiek során, szabadtéren megvalósított oktatási workshopok részeként vetítésre kerülnek. Egy negyedik fókuszjelenet is elkészült, mely nem került ugyan külön felvételre, hanem a teljes előadás felvételből került kivágásra.

Két, teljes egészében bemutatott előadás lejátszására is sor került, mindkét előadás hang-, és képi felvételre került.

Farkas Ramóna Mária szerepében

A videós stáb különösen aktív részvétele azért is volt indokolt, mert nem pusztán a szereplőket, illetve helyzeteiket kellett képen és hangban rögzíteni, hanem legalább ennyire fontos volt a nézők szerepe is, ami alapos előkészítő munkát és a felvételek során különös gondosságot igényelt. Nagyon fontos volt az összhang megteremtése az operatőr

Jelenet: a forradalmárokat veszélyeztető nő kivégzése

Farkas Ramóna Mária szerepében
és a néző-résztvevők

és kameraman, illetve hangmérnök, valamint a nézők között. Számos helyzetben a kamerák kerültek előtérbe, sok esetben azonban a kameráknak kellett hátrébb vonulniuk, hogy az interaktivitás ne sérülhessen. A bemutató előadás napján az első előadást professzionális fotós fotózta. Valamennyi néző számára egyértelműen kommunikáltuk, hogy az előadás felvételre kerül, és hogy nézőként ők is benne lesznek a végső videós, illetve képi dokumentációban. Ezt valamennyi néző elfogadta.

Jelenet: az orosz tankot támadó forradalmárok,
bal oldalt Farkas Ramóna Mária szerepében,
jobb oldalt Varga Dávid Vonó szerepében

A nézőket arra kértük, hogy lehetőség szerint sötét színű, mintázatot és feliratot nélküli ruházatban jöjjenek, hogy a felvételeken ne hívják fel magukra a videót nézők figyelmét.

Mindösszesen hat videós anyag készült el, melyet több körben egyeztetett a videós munkatárs, illetve a rendező és producer.

Négy fókuszjelenet

- [Mi vagyunk ,56 / We Are ,56_Fókuszjelenet_Nővér](#)
- [Mi vagyunk ,56 / We Are ,56_Fókuszjelenet_Vonó](#)
- [Mi vagyunk ,56 / We Are ,56_Fókuszjelenet_Kölyök](#)
- [Mi vagyunk ,56 / We Are ,56_Fókuszjelenet_Mária](#)
- [Egy teljes előadás dokumentáció](#)
- [Egy előzetes az egész előadáshoz](#)

Az utolsó próbák, illetve az előadások után közönségtalálkozókra került sor. Terveinkkel ellentétben végül kevesebb diák vett részt – több diákcsoport ugyanis az utolsó pillanatban lemondta a részvételét. Ugyanakkor a középkorú nézők is teljesen beleélték magukat a forradalmár helyzetbe – nem okozott számukra problémát az, hogy az előadás során pár alkalommal futniuk kell, illetve más fizikai kihívásokban vettek részt. Az előadást és a forradalmi élményt megrázónak vélték, az előadást inspiráló valós roma forradalmárok a legtöbbször számára korábban ismeretlenek voltak, a romák forradalomban való részvételéről többeknek egyáltalán nem volt korábban információja. Tehát az erős élmény biztosítása mellett edukatív funkcióval is bírt a produkció.

A diák résztvevők közül az egyik a záró beszélgetésben ezt mondta: *„Ha az iskolában is így tanítanának, akkor mindent könnyebb lenne megtanulni”.*

AZ ELŐADÁS ALKOTÓI

ÍRÓ-PRODUCER

Balogh Rodrigó

DRAMATURG

Illés Márton

RENDEZŐ

Szegedi Tamás András

RENDEZŐASSZISZTENS

Lukács Kálmán

SZÍNÉSZEK

Farkas Ramóna

Nemcsók Nóra

Varga Norbert

Varga Dávid

STATISZTÁK, KELLÉKESEK, DÍSZLETESEK

Szegedi Szilárd

Zábó Anna Eszter

PLAKÁT ÉS HANGBEJÁTSZÁSOK

Horváth Vilmos

VIDEÓS DOKUMENTÁCIÓ

KREATÍV TERVEK, OPERATŐR ÉS UTÓMUNKA (VÁGÁS, FÉNYELÉS ÉS HANGKEVERÉS)

Illés Péter

HANGMÉRNÖK

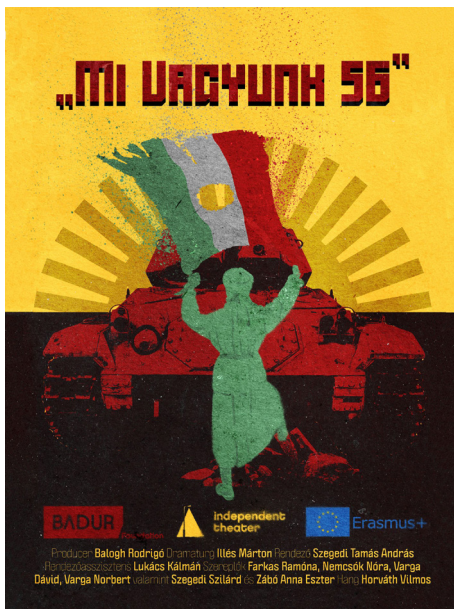
Darányi Zoltán

FOTÓS

Vitrai Anna Zsófia

KOMMUNIKÁCIÓS VEZETŐ

Kovács-Balogh Vivien

Mi vagyunk 56 plakát

OKTATÁSI MÓDSZERTANFEJLESZTÉS

Eredeti célkitűzésünk szerint egy évvel az előadás után – ismét október 23-hoz kapcsolódóan – került volna sor – szintén nyílt térben lévő, séta workshopra – az előadáshoz kapcsolódóan. Időközben a stábben és a környezetünkben lévő iskolai és más ifjúsági csoportokban is felmerült az igény, hogy magát az előadást is újból játsszuk, és ehhez kapcsolódóan valósítsunk meg feldolgozó workshopot. Mivel az előadás már kültéren zajlik – körülbelül 30 percben – és jelentős mozgásos élményt biztosít a résztvevők számára – ráadásul október végén már nem túl barátságos az időjárás – azt a döntést hoztuk, hogy a következő októberi időszakban a kültéri előadások ismételt játsszását követően ahhoz kapcsolódóan beltéri, interaktív workshopokat valósítunk meg – közel az előadás helyszínéhez.

Már nyáron felkérést kaptunk a Közép-Európa Egyetemen tartott nyári egyetem keretében, hogy vetítsük le az előadásról készült videót, és tartsunk foglalkozást nemzetközi egyetemi diákok számára. Ezt remek pilot lehetőségnek tartottuk, és a színház két munkatársa - a színdarab rendezője: Szegedi Tamás András és dramaturgja: Illés Márton (mindketten tapasztalat trénerek) – meg is valósították a workshopot, melyre összesen 90 perc állt rendelkezésre. A workshop első szakaszában minden résztvevő megoszthatta, hogy ki az, akit forradalmárnak tart. Ezután megtekintettük a videót. Azt gondoltuk, hogy az élőben nagyon hatásos résztvevői színház videós felvétele nem biztos, hogy erősen foghatni. Mivel ezúttal passzívan nézték a résztvevők, hogy mások szaladgálnak játépuskákkal, és még egy frontális színházi élmény is mindig gyengébb hatást vált ki videón megtekintve, mint élőben. Ehhez képest a videó annyira erős hatást gyakorolt többekre, hogy volt, aki ki is ment a teremből, és a tervezett további tematika helyett az élménnyel kap-

csolatos érzelmek ventilálására kellett hangsúlyt helyezni. Azt ugyanis figyelmen kívül hagytuk, hogy az előadás bemutatója óta (2021. október) kitört az orosz-ukrán háború, és az orosz tankokkal való szembenézés (még ha a tankot csak egy személygépkocsi alakítja is a darabban) – több résztvevőben háborús traumákat hozott fel. Véleményünk szerint a ventilálás után a csoport nagy része rá tudott fókuszálni az előadás kapcsán felvetett kérdésekre. Mennyiben igazolhatja az emberölést, ha az egy forradalom keretében, egy nemzeti ügy érdekében történik? Mi az, amiért az ember kockáztatná az életét? Miért lehettek ennyire aktívak a romák egy nemzeti forradalomban?

A workshop tanulságaként megállapítottuk, hogy a feldolgozó foglalkozáson első körben az előadás után az érzelmek megosztására kell lehetőséget teremteni, illetve számolnunk kell azzal, hogy a jelenleg is folyó háborúval kapcsolatos érzelmek, gondolatok és közlések is meg fognak jelenni a workshopokon.

A módszertan kialakításába elhívtuk a színházunknál régebb óta aktív 10 fő kortárs tréneret, akik közül végül négyen vették részt a találkozón és képzésen, ahol kooperatív módon állítottuk össze a módszertant. A találkozót az előadás dramaturgja és rendezője moderálta.

Első lépésben közösen megtekintettük az előadásról készült videót – amelyet legtöbben már korábban láttak vagy élőben, vagy felvételenről – és az élmény után először az érzelmeikről, majd a felvetődött gondolataikról beszélgettünk.

Felvetődtek az alábbi szempontok:

- Miért harcolnak a magyar forradalomért a romák? Magyarok-e a romák? (darabban többször elhangzik a forradalom egyik jel-szava: „Aki magyar, velünk tart!”);

- A szereplők közül ki roma? (néhány szereplőről elhangzik az előadás során, de van olyan is, akiről senki nem gondolja – pl. a nővér karaktere – de mindenki roma);
- Ki vett volna részt akkor a forradalomban? Illetve ki, miért kockáztatná az életét, szabadságát napjainkban?;
- Jó lenne a résztvevőknek több információt adni a forradalomról, a romák szerepéről, illetve azokról a személyekről, akikből inspirációt merítettünk a színdarab karaktereit illetően;
- A forradalomnak vannak sötét oldalai is (pl.: emberölés);
- Mik lehettek az egyes forradalmárok motivációi?

A beszélgetés után közösen rögzítettük, hogy mik legyenek a workshop céljai:

- információt nyújtani az '56-os forradalomról, a romák szerepéről, és a személyekről, akik inspirálták az előadást;
- résztvevők tudják megosztani az előadás által előhozott érzéseiket, gondolataikat, kérdéseiket;
- forradalmak, fegyveres konfliktusok morális dilemmáira felhívni a figyelmet;
- roma-magyar kettős identitásra felhívni a figyelmet, integrációt ösztönözni, felhívni a figyelmet a hasonlóságra, közös ügyekre;
- saját állampolgári aktivitás lehetséges céljai kapcsán gondolatébresztés;
- közösségi kreatív munka élményének biztosítása.

Ezután feldolgozási formákra, eszközökre és célokra vonatkozó brain stromingra került sor, majd az időkeret meghatározása után (maximum 90 perc) – ennek mentén egymáshoz kapcsolódó modulok vázlatait dolgoztuk ki.

A vázlat alapján a résztvevők felosztották egymás között az egyes modulokat, amelyeket külön-külön dolgoztak ki, majd közösen egyeztettek és véglegesítettek. Így jött létre az alábbi anyag.

Workshop felépítése

Az előadás után rövid szünetre kerül sor, illetve teára invitáljuk a résztvevőket a hűvösben töltött idő után. Ezután teremben körbe rendezett székeken helyet foglalva kezdődik el a workshop – aminek ideális létszáma 15-20 fő, ennél nagyobb csoport esetén két párhuzamos workshopra kell sort keríteni.

Bemutakozás, keretek (00-05 perc) – más workshopjainkhoz hasonlóan itt is első lépésben fontos a trénerek (két fő) bemutatkozása, illetve a keretek rövid ismertetése a résztvevőkkel, amelyek mentén az elkövetkező másfél órában hatékonyan és jókedvűen tudjuk együtt tölteni az időt.

A keretek között fontos rögzíteni, hogy rájuk vagyunk kíváncsiak, nincs jó vagy rossz válasz, tartsuk tiszteletben egymás véleményét, hallgassuk meg egymást, és annyit tudnak hazavinni a mai workshopból, amennyit belesznek. Biztosítottuk a résztvevőket a csoporttitokról, azaz ha beszélünk is arról, hogy egy-egy workshop résztvevővel mi történt, nem említjük névvel. Beleegyezésüket kérjük fotók készítéséhez, és azt, hogy ez alatt az idő alatt ne telefonozzunk.

Reflexiós és bemutatkozó kör (05-15 perc) – Minden résztvevőt megkérünk, hogy mutatkozzon be, és mondjon pár szót arról, hogy milyen élmény volt számára az előadás, milyen érzések, gondolatok vetődtek fel bennük. A bemutatkozó és reflexiós kör után összefoglaljuk az elhangzottakat (amennyiben voltak többször ismétlődő érzések, gondolatok) – és röviden reflektálunk rájuk, majd tovább vezetjük a beszélgetést a következő pontra.

Romák szerepe az 56-os forradalomban (15-30 perc) – Résztevőkkel közösen összeszedjük kérdések mentén, hogy mit tudnak az '56-os forradalomról, illetve utána arról, hogy a romák szerepéről van-e ismeretük. Az általuk elmondottakat kiegészítjük, ha szükséges helyesbítjük. A romák részvételéről valószínűsíthetően nincs sok információjuk, így itt inkább mi tudunk ismeretekkel szolgálni. Itt érdemes rákérdezni, hogy szerintük a romák a lakosságon belüli arányukhoz képest nagyobb vagy kisebb arányban vettek részt a forradalomban? Miután elmondták tippjeiket, eláruljuk, hogy kevés információ áll rendelkezésre, de ezek alapján elmondhatjuk, hogy nagyobb arányban. Tehát egy roma akkoriban nagyobb eséllyel vett részt a forradalomban, mint egy nem-roma. Mi lehet ennek az oka? Tesszük fel a kérdést. Válaszokat összegyűjtve azokra reflektálunk, szükség esetén kiegészítjük őket.

Roma szereplők az előadásban (30-45 perc) – kiscsoportos munka Feltesszük a kérdést, hogy szerintük ki volt az előadásban roma, és ki nem? Miből gondolják ezt? A tippek meghallgatása után elmondjuk, hogy mindenki, esetleg megemlíthetjük, hogy ha valakiről nem hangzott el, nem „tűnt” annak, vagy olyan foglalkozása volt, amit nem tartunk tipikus roma foglalkozásnak, főleg abban a korban (pl.: diplomás ápolónő) – arról hajlamosan lehetünk azt gondolni, hogy nem roma.

Az előadás valós történetek és személyek által inspirálva jött létre, de a bemutatott karakterek nem azonosak a valós személyekkel, akikről kevés információ áll rendelkezésünkre. Mivel számunkra is kevés információ volt adott a többieket a fantáziánkra bíztuk, de ezért nem is az eredeti neveket használtuk. Most ti is megismerkedhettek néhány valós személlyel kis csoportokban, és kérjük, beszéljétek meg, mit gondoltok az adott emberről az alábbi kérdések mentén. Foglaltok össze 10 perces csoportmunka után a többiek számára az alábbiakat 2-3 percen:

- Kiról van szó?
- Mi a háttere (származás, szakma, lakhely, életkor stb.)?
- Mit csinált a forradalomban?
- Miért csatlakozhatott a forradalomhoz, mi volt a motivációja?
- Mi lett vele a forradalom után?
- Ti hősnek tartjátok-e az adott embert? Miért?

A csoportot négy kis csoportra osztjuk, és mindenki egy személy leírását kapja meg (A Kócoshoz kapcsolódóan Bizsu karakterlapja is kiosztásra kerül)

A kiscsoportos munkák során a trénerek figyelik a csoportokat, hogy a témával foglalkozzanak, ha elakadtak, van-e kérdésük. Ha szükséges rendelkezésükre állnak, kérdést tesznek fel nekik, illetve bekapcsolódnak a beszélgetésükbe, amennyiben a csoport láthatóan problémamentesen halad, akkor csak a kiszabott idő vége előtt pár perccel emlékeztetik őket, hogy rövidesen zárják le, mindenre van-e válaszuk, és megvan-e, hogy ki mondja el majd a többieknek, mire jutottak?

Csoportmunkák prezentálása (45-60 perc)

A résztvevők a kiscsoportos munkákat követően plenárisan megosztják az egyes személyekre vonatkozó objektív információkat, illetve saját véleményeket.

A megosztások után a többi csoportnak is van lehetősége kérdezni, hozzászólni, illetve a trénernek is tehetnek kiegészítéseket, helyesbítéseket, ha szükséges.

További facilitáló kérdésekkel ki lehet még lyukadni az alábbi megállapításokra?

- a roma forradalmárok háttére nagyon eltérő volt (etnikai, földrajzi, nemi, társadalmi, oktatási stb. – köztük több nagyon nem sztereotíp – pl. középosztálybeli család, diplomás ápolónő, akinek felmenői eltérő országokból származnak, harcos várandós lány)
- motivációik is eltérőek lehettek (valakit esetleg a forradalom eszméje, célja, mást esetleg saját egyéni célja, vagy frusztrált helyezte motivált)
- erkölcsileg is kérdéses, hogy milyen döntést, értéket tudunk elfogadni (pl. születendő gyermek veszélyeztetése)

Ti miért harcolnátok? (60-65 perc)

Ez után megállapítani, hogy ezek az emberek életüket, szabadságukat, egészségüket tették kockára. Ti miért tennétek kockára mindezt? Van olyan érték, cél, amiért ti harcolnátok?

A kérdés mentén kinyitni a beszélgetést, néhány résztvevő meghallgatása.

Kreatív csoportmunka (65-80 perc)

Kis csoportokban készíttetek valamilyen transzparenst, plakátot, amelyre felírhattok olyan szavakat, vagy felrajzolhattok olyan figurákat, amik számotokra fontosak, és amiért ti akár harcolnátok is.

Kis csoportok számára író és rajzeszközök, flip chart papírok biztosítása. A csoportmunkák facilitálása, ha egy csoport láthatóan elakadt, nem mindenki vesz részt a közös beszélgetésben, vagy alkotásban, illetve 5 perc után még nem kezdődik el a flip chart papírra való írás, rajzolás.

Csoportmunkák bemutatása és zárás (80-90 perc)

A kis csoportok bemutatják az általuk készített alkotásokat, és röviden bemutatják, mi került a papírra és miért. A trénerek röviden, megerősítően reagálnak az elkészült munkákra, és megköszönik az aktivitást. A zárókörben arra kérjük a résztvevőket, hogy mindenki emeljen ki egy-egy gondolatot, érzést, élményt, amit hazavisz a mai alkalomról.

A zárás után megkérjük a résztvevőket, hogy töltsenek ki névtelen visszajelző lapot a programra vonatkozóan, amely az előadást és a workshopot is magában foglalja.

Az előadás felújítása és fejlesztése

Az előadás felújítása és fejlesztése kapcsán több szempont befolyásolt minket.

Dramaturgiai kiegészítés

Az egyik a nemzetközi találkozón az előadásról készült videó megnézése után színházi partnerinktől azt a visszajelzést adták, hogy jó lenne már az előadáson belül kicsit nagyobb fókuszot adni a négy fő karakter történetének, erről ugyanis nagyon elveszi a hangsúlyt a résztvevők saját forradalom-élménye (ami egyébként célunk is volt).

Ezért az előadáshoz hozzákerült egy zárójelenet. Az időutazásba a résztvevőket egy mesélő invitálja – nem a később ápolónőt alakító színésznő, mint korábban. A darab végén, amikor a résztvevők a szereplőkkel úgy döntenek, nem adják meg magukat, és utolsó rohamra indulnak, a szereplők sorra elbuknak. Akik meghalt a forradalom alatt, illetve utána kivégezték – az lefekszik, míg, aki börtönbe került a forradalom leverése után, az térdre ereszkedik. A Mesélő visszatér, és krétával körberajzolja

az egyes szereplőket – ahogy a rendőrség szokta az áldozatok testét – és közben elmondja a résztvevőknek, hogy mi lett azokkal a valós személyekkel, akik inspirálták az előadásban látható karaktereket.

Ugyanakkor az információk mellett az nem hangzik el továbbra sem, hogy mindannyian romák voltak – ezt továbbra is nyitva akartuk hagyni, és csak a feldolgozó foglalkozás során ismertetni ezt a tényt a résztvevőkkel.

Helyszínváltozás

A 2021. évi helyszín – a Bakelit – időközben bezárt, így új helyszínt kellett találnunk. Végül a Kőbányai Sörgyárra esett a választás, mivel itt is voltak '50-es éveket idéző kültéri helyszínek, ahol alig zavarta forgalom az előadást. Továbbá belső helyszín is biztosított volt, ahol öltözőt tudtuk berendezni, valamint az előadást követő workshopok megtartására, illetve teázásra és mosdóhasználatra is volt lehetőség. Az új helyszínen egy hetes próbafolyamatra került sor az előadások megvalósítása előtt, mely során a mozgásokat a helyszínnek megfelelően átalakítottuk, és kisebb változtatásokat eszközöltünk a jelenetek részletei, valamint kellek tekintetében.

Szereplőváltás

A korábban jelzett mesélő karakter (Csányi Dávid, színművész) bevonása mellett még egy változásra sor került az előadók körében. A próbahét kezdetén derült ki, hogy az egyik szereplő egészségügyi okokból nem tud részt venni, ami jelentős kihívás elé állította a csapatot. Végül a rendező ugrott be a szerepébe, aki mind a helyzeteket, mind a szöveget ismerte, és amúgy is ott volt a próbahéten. A szereplők kiesése bármely produkciót kihívás elé állíthat. Ugyanakkor ennek esélye, amikor fiatalokkal dolgozik az ember, és nem csak profikkal – sokkal nagyobb. Így hasonló veszélyek elkerülésére

javasolni tudjuk a szereposztás kettőzését, hogy egy szereplő kiesése ne sodorja veszélybe a produkció megvalósulását.

Diákcsoporthok bevonása

Az előző évi kudarcokból kiindulva (több diákcsoporth utolsó pillanatban lemondta a részvételt), körültekintőbben és hamarabb kezdtük el a csoportok bevonását. Informális csoportok esetében csak akkor hívtuk el őket, ha volt már korábbi munka- és sikerélmény azok tagjaival, illetve ha vezetőik nagyon elkötelezettek voltak a részvétel fontossága kapcsán. Ilyen csoportok végül vasárnapi napon, október 23-án érkeztek.

Iskolai osztályokat pedig kizárólag iskolaidőben fogadtunk – a délutáni fakultatív programok esetén ugyanis számos esetben sokkal kevesebb diák szokott eljönni bármilyen programra, mint amivel a pedagógusok terveznek. A Deák Diák Általános Iskola, a MÁV Telepi Iskola és a Csepeli Burattino Iskola diákjai érkeztek egymás után eltérő turnusokban pénteki napon (október 21-én). A diákcsoporthok bevonásánál az is fontos szempont volt, hogy lehetőség szerint hátrányos helyzetű, illetve roma fiatalok legyenek, akiket egyrészt megerősít a roma hősök történeteinek megismerése, másrészt sokkal maradandóbb nyomot tud bennük hagyni az élményalapú tanulási élmény, mint a tantermi oktatás. Ráadásul ezeknek a fiataloknak bármilyen más kulturális élményre sokkal ritkábban van lehetőségük, mint középosztálybeli társaiknak.

A diákcsoporthok mellett a késődélutáni sávban biztosítottunk lehetőséget előzetes regisztráción keresztül egyéb érdeklődők számára a részvételre. Ebben az időszávban sötétedés alatt élhették át a nézők a forradalmi élményt, amely végére be is sötétedett – ami még inkább hozzá tudott tenni a különleges élményhez.

Október 21-én és 23-án összesen 7 előadást és feldolgozó workshopot/ beszélgetést valósítottunk meg, amelyeken közel 150 fő vett részt.

A sajtó több képviselője is részt vett, interjú készült az előadás rendezőjével, és az előadáson forgatott a legjelentősebb hazai roma televízió a Dikh Tv.

REFLEXIÓK ÉS TOVÁBBI LEHETŐSÉGEK

Az előadások után a diákcsoportok a korábbiakban vázolt workshopon vettek részt, míg az esti felnőtt csoportok számára a csoportmunkák helyett inkább strukturált beszélgetésre biztosítottunk lehetőséget – melyek során a fő információk és szempontok természetesen ugyanúgy fókuszba kerültek.

A diákokkal visszajelző lapokat is kitöltöttünk, illetve néhány résztvevővel rövid interjút is készítettünk.

Alábbiakban olvasható néhány nézői idézet az esemény után készített interjúkból:

„Nagyon magával vitt... Nem számítottunk ilyen erős érzelmi bevonódásra, a színészek szuperek voltak!”

„Tetszett, ahogyan a forradalmárok közti belső konfliktusokra is rámutatott az előadás, úgy érzem, ezt a részt ritkán emelik ki 56 kapcsán”

„Sokkal jobb volt, mint a törtéoráink...”

„Nem volt jó, hogy hideg volt, de legalább kaptunk fegyvereket - meg, gondolom, a forradalmároknak sem volt melegük, nem?”

„Ha most történne ez, biztos nagyon félnék. De itt a színészekkel közösen eljátszani nagyon izgalmas volt!”

„Úgy is hatott, hogy [az előadás kezdete] előtt két perccel még a forgalomról beszélgettünk, most meg szinte tudom, mit érezhetett a nagymamám ennyi idősen!”

A diákok által kitöltött névtelen visszajelzők alapján 1-6-ig terjedő skálán átlagosan 5,57 pontra értékelték a program érdekességét, míg arra vonatkozóan, hogy mennyire kaptak új információkat, szempontokat a

roma közösségekre vonatkozóan a résztvevők átlagosan 4,97 pontot adtak. Tehát a visszajelzések alapján a program kiemelkedően érdekes és egyúttal informatív is volt a résztvevők számára. A kvalitatív visszajelzések között sokan a legjobb dologként azt emelték ki, hogy interaktív módon átélhették a forradalom történéseit. Továbbá sokan kiemelték a feldolgozó beszélgetéseket és a közös munkát mint pozitívumokat. Néhány visszajelzést szó szerint is idézünk: *„Több ilyen előadás kellene, így jobban el tudjuk képzelni a forradalmat, és hogy hogy éltek az emberek a múltban.”* *„Nagyon jó, hogy így emlékezünk meg a múlttól és a hősekről. Sokkal jobban fogok emlékezni így rá.”*

A diákok mellett a tanárok, kísérők is nagyon pozitívan jeleztek vissza. Az egyik általános iskola igazgatója – aki nem is volt jelen, csak eljutott hozzá a hír, is szupernek nevezte a programot, és végtelen hálóját fejezte ki, hogy iskolájuk diákjai részt vehettek a programon.

Bár magát az előadást a továbbiakban játszani nagyon költséges lenne, az elkészült videó és oktatási módszertan alapján további workshopok megtartására lehetőség van.

Novemberben már több megkeresés is érkezett a színházhoz további workshop megtartására, és egy megrendelés keretében a Wáli István Református Cigány Szakkollégiumban, 24 fő hallgató számára megvalósult workshop 2022. november 19-én. Emellett 2022. december 2-3-án, Rimaszombaton (Szlovákia) a Ternipe Egyesület 15 fő egyetemista növendéke számára is megvalósítottunk workshopot a témában.

ZÁRÓ GONDOLATOK

Reméljük, hogy munkamódszereink, szempontjaink, nehézségeink és eredményeink más kulturális és oktatási kezdeményezéseket is arra fog ösztönözni, hogy körbenézzenek, milyen szereppel bírnak aktív roma emberek és közösségek eltérő európai városok múltjában és jelenében. Hogy egyre több kezdeményezés használni kezdi a köztereket, utcákat, és élmények és őszinte beszélgetések mentén arra tudják sarkallni a roma és nem roma fiatalokat, hogy a történelmünk és jelenkorunk megismerése lehet vonzó tevékenység, hogy érdemes megosztani egymással gondolatainkat, részt venni közösségi aktivitásokban, és önreflektív módon, ugyanakkor felelősséget vállalva alakítani a közös világunkat.

independent
theater